

БІНАРНІ СПОЛУКИ ЗАГАЛЬНОГО ВЖИВАННЯ З ОДИНИЧНОЮ ВИБІРКОВІСТЮ І КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

Українська мова (як й інші мови), виконуючи функцію найголовнішого засобу людського спілкування, водночас відображає національно-культурну специфіку українського народу, що сформувалася на базі його життя та розвитку.

Існує усталена думка про те, що національна специфіка виявляється на всіх рівнях мови, у тому числі й у словосполученнях. Це знаходить своє підтвердження у повсякденному мовленні.

З огляду на культуру мовлення значний інтерес становлять словосполучення загального вживання з одниничною вибірковістю, діапазон сполучуваності в яких суворо регламентований мовною системою, тобто вони зв'язані, напр.: *сукати* — нитку, *засукати* — рукава, *морочити* — голову, *накрапає* — дощ, *ляси* — точити, *надзвуківий* — літак, *навзрид* — плакати, *Азовське* — море та інші.

Вивчаючи бінарні сполуки з одниничною вибірковістю, передусім необхідно встановити їхнє місце в системі української мови. Враховуючи семантичні, граматичні й функціональні властивості різних бінарних сполук з одниничною вибірковістю, виявилось можливим (і доцільним) поділити їх на такі групи: а) словосполуки фразеологічного типу (напр., *намити шию*, *точити ляс*); б) бінарні сполуки як еквіваленти слів-термінів та власних назв типу *ланцюгова реакція*, *сірчана кислота*, *Середземне море*; в) бінарні сполуки загального вживання з одниничною вибірковістю, зближені з вільними, напр., *зозуляста курка*, *тріскачий мороз*, *слізю просити*, *внічию зіграти й под.*

У результаті всебічного вивчення виявилось, що словосполуки всіх груп об'єднуються низкою спільних особливостей: обмежена (а точніше однинична) поєднуваність з іншими словами, лексична зв'язаність слів у словосполученні, лексична передбачуваність.

Разом з тим бінарні словосполуки загального вживання з одниничною вибірковістю рядом ознак зближені з вільними. На відміну од перших двох груп, вони не наділені вторинною номінацією, граматично подільні, висту-

пають окремими членами речення, кожне слово в них відповідає на окреме питання, не відтворюються автоматично, а конструюються мовцями в процесі мовлення. Слова із зв'язаними значеннями можуть замінятись синонімічними (*розквасити носа — розбити носа*) або антонімічними (*розплющити очі — заплющити очі*).

Отже, до бінарних сполук загального вживання з одиничною вибірковістю, які стали предметом нашої спеціальної уваги, не належать вільні словосполуки, фразеологічні зрощення, єдності, складні терміни, власні назви. Означені сполуки є своєрідним класом у лексичній системі.

Хоча кількість бінарних словосполук загального вживання з одиничною вибірковістю в українській мові загалом невелика (не перевищує 200), вивчення їх має як теоретичне (для поглибленого осмислення природи словосполук різного типу), так і практичне (для вдосконалення культури мовлення, для укладання словників сполучуваності слів) значення. Окрім того, за вмінням правильно/неправильно будувати ці синтаксичні одиниці, тобто сполучати слова, можна встановити не тільки ступінь володіння мовою, а й загальну культуру мовлення людини.

Із метою виявити рівень володіння цією лексикою серед студентів було проведено своєрідне тестування. В експерименті взяло участь 100 осіб (студенти 1-го та 2-го курсів гуманітарного факультету, 1-го курсу правничого факультету НаУКМА та 2-го курсу факультету журналістики Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка).

Результати виявилися такими. Тільки 2 % студентів виконали завдання правильно. Решта опитуваних припустилися помилок у побудові бінарних сполук. За характером ці помилки можна виділити в окремі групи. Вони зумовлені:

1. Нерозумінням значень номінативних одиниць, що мають національну специфіку. Так, *троїсті* може сполучатися з “листочки”, “кільця”, “шляхи”; *ширити* можна “рота”, “очі”, “людину”, “попід небеса”, “паніку”, “всіх здоров'я”;

2. Багато (зрештою, більшість) помилок спричинені нерозумінням значень міжмовних омонімів, у першу чергу російськомовної лексики. Наприклад, *нагла* в інтерпретації опитуваних сполучається з “людина”, “рожа”, “дівка”, “дія”.

3. Оскільки більшість бінарних сполук з одиничною сполучуваністю давнього творення, а нові переважно термінологічного характеру, спостерігаємо заміщення “старих” номінацій “новими”, що на слуху, та повне

незнання усталених попередників: *сербо-хорватська* — “війна”, “країна”, “республіка”, “держава”; *приват-TV* і т. ін.

4. Нерозрізненням номінативних одиниць і намаганням пояснити їхнє значення за асоціацією: *макаронічна* — “фабрика”, “продукція”, “піцца”.

Отже, не викликає сумніву той факт, що бінарні сполуки з одиничною вибірковістю є хоч і невеликим фрагментом лексичної системи української мови, однак вимагає до себе спеціальної уваги у процесі вивчення української мови (навіть як рідної!), і, що важливо, сприяють вихованню фахової досконалості в людей різних вікових і професійних категорій.

Галина ПОПАДЮК

Львівський державний університет
ім. І. Франка

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СЕМАНТИКИ ТЕРМІНА ТА РОЗШИРЕННЯ СФЕР ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

(На матеріалі сучасної української поезії)

1. Державний статус української мови, політичні та економічні потреби молодій держави значною мірою зумовили творення різноманітних термінів у всіх сферах духовного та практичного національного життя. Процес терміноутворення розширює сфери функціонування державної наукової мови сучасного високоцивілізованого суспільства, виконує всі суспільні і культурні функції, впливає на інтелектуальний рівень свідомості людей і разом з тим веде до інтелектуалізації національної мови.

2. Якщо в науковій літературі термін має своє природне призначення (термінологи підходять до проблеми функціонування терміна в тексті як до проблеми номінаційної), то функціонування термінолексем у художньому контексті передбачає наявність певних стилєвих особливостей їх уживання (проблема естетична, лінгвостилістична). Термін у поетичному мовленні веде себе як естетично значима одиниця.

3. Українська термінологія у сучасній поезії проявляється у формі традиційних переосмислень (зауваження або розширення значень загальноживаних слів, метафоризація, метонімічне перенесення, ретермінологізація, асоціативне, символічне переосмислення). Усі ці види лексико-семантичного утворення термінів розглядаються в поетичній мові як